

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ
DERGİSİ (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

**Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Birlikte Yaşama
Kültürü Bağlamında İncelenmesi**

Ahmet Akif ERBAŞ¹

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri MYO.

Dr. Öğr. Üyesi

akiferbas@gmail.com

0000-0001-6186-0010

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma Tarihi: 17.08.2023

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023

Kabul Edilme Tarihi: 28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Alıntı: Erbaş, A. A. (2023). Hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarının birlikte yaşama kültürü bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 6(2), 159-187.

Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İncelenmesi

Ahmet Akif ERBAŞ¹

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri MYO.

Öz

Araştırma Makalesi

Birlikte yaşama kültürünün davranış haline getirilebileceği, iyi vatandaşlar yetiştirilebileceği ve temel değerlerin aktarılabilirliği etkili kurumlardan birisi okuldur. Okullardaki süreçleri yönlendiren etkili araçlardan birisi ise ders kitapları ve bünyesindeki içeriklerdir. Birlikte yaşama kültürü gün geçtikçe daha da hayati önem taşıyan bir olgudur. Dolayısıyla ders kitaplarının birlikte yaşama kültürünün önemine uygun hazırlanması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı; “birlikte yaşama kültürünün ilkökul hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarındaki durumunun tespit edilmesi” olarak belirlenmiştir. Araştırma nitel bir çalışmadır ve doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri 2018 Hayat bilgisi öğretim programı ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ilkökullarda okutulan hayat bilgisi ders kitaplarından elde edilmiştir. Hayat bilgisi öğretim programında hem doğrudan hem de dolaylı olarak birlikte yaşama kültürüne değinildiği görülmüştür. Birlikte yaşama kültürünü destekleyen temel yaşam becerileri tespit edilmiştir. Birlikte yaşama kültürü ile ilgili olarak hayat bilgisi öğretim programında birçok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Hayat bilgisi ders kitaplarında birlikte yaşama kültürünü doğrudan ve dolaylı olarak destekleyen içerikler yer almaktadır. Her sınıf seviyesinin beşinci ünitesinde birlikte yaşama kültürü ile ilgili müstakil bir bölüm bulunmaktadır. Bu durum hayat bilgisi öğretim programı için birlikte yaşama kültürünün önemli olduğunu göstermektedir. Birlikte yaşama kültürüne dair içeriklerin ders kitaplarının genelinde daha dengeli dağıtılması konuyla ilgili farkındalığın artırılması hususunda olumlu sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Alınma tarihi:
17.08.2023
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023.
Kabul edilme tarihi:
28.10.2023
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Anahtar Kelimeler: Hayat bilgisi dersi, öğretim programı, ders kitabı, birlikte yaşama kültürü, değerler

---

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:
Dr. Öğr. Üyesi
akiferbas@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-6186-0010

Analysis of Life Science Curriculum and Textbooks in the Context Culture of Live Together

Ahmet Akif ERBAŞ¹

Zonguldak Bülent Ecevit University, Ahmet Erdoğan Vocational School of Health Services

---

Abstract

One of the effective institutions where the culture of live together can be transformed into behavior, good citizens can be raised and basic values can be transferred is the school. One of the effective tools that directs the processes in schools is textbooks and their contents. The culture of live together is an increasingly vital phenomenon. Therefore, textbooks should be prepared in accordance with the importance of the culture of live together. The purpose of this research; It was determined as "detection of the situation of the culture of live together in the primary school life science curriculum and textbooks". The research is a qualitative study and document analysis method was used. The data of the research were obtained from the 2018 life science curriculum and the life science textbooks taught in primary schools in the 2022-2023 academic year. It was observed that the culture of live together was mentioned both directly and indirectly in the life science curriculum. Basic life skills that support the culture of live together have been identified. It has been determined that there are many acquisition in the life science curriculum related to the culture of live together. Life science textbooks contain content that directly and indirectly supports the culture of live together. There is a separate section on the culture of live together in the 5th unit of each grade level. This situation shows that the culture of live together is important for the life science curriculum. It is thought that a more balanced distribution of the content on the culture of live together throughout the textbooks may yield positive results in terms of raising awareness on the subject.

Keywords: Life science lesson, curriculum, textbook, culture of live together, values

---

Research Article

Received: 17.08.2023

Revision received:
20.10.2023

Accepted: 28.10.2023

Published online:
29.10.2023

---

¹ Corresponding author:

Asst. Prof. Dr.

akiferbas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-6186-0010

Giriş

İnsan, yaratılışı gereği sosyal bir hayat yaşamaya ihtiyaç duyar. Bu da beraberinde farklılıklara rağmen birleşebilme gereksinimini doğurur. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi, ulaşım imkânlarının artması, iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması gibi sebeplerden dolayı farklı yaşamışlıkları ve değerleri olan insanların aynı şehirlerde, aynı mahallelerde hatta aynı apartmanlarda yaşadıkları ortamlar meydana gelmiştir. Kültürümüz, dilimiz, dinimiz, ırkımız ne kadar farklı olsa da insanların birlikte yaşaması zorunluluk arz etmektedir. Beraber yaşayabilmenin birincil şartı ise toplumu meydana getiren bireylerin birbirlerinin temel haklarına saygı göstermeleridir. Bu da birlikte yaşama kültürü ile sağlanabilir.

Birlikte yaşam kültürü, farklı kültürel yapıların sahip oldukları değerleri paylaşma, kabullenme ve içselleştirme süreci olarak ifade edilebilir (Akıncı, Nergiz & Gedik, 2015). İnsanlık tarihinin başlangıcından modern topluma kadar gelen süreç, insanın tek tip bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. Bu tek tip olamamanın cinsiyet, yaş, değerler, zekâ düzeyi, vücut yapısı gibi tabii özelliklerinin yanı sıra; eğitim, nesep, itibar, servet gibi sosyal özellikleri de bulunmaktadır (Karaca, 2012). İşte bu farklılaşma, birlikte yaşama kültürünün önemini ve birlikte yaşama değerine sahip olmamızın gerekliliğini göstermektedir.

Farklı kültürler farklı değer yaklaşımlarını beraberinde getirmektedir. Bu değer yaklaşımlarına bakılarak toplumu oluşturan ortaklıklar ve farklılıklar görülebilir. Farklılıklar bazen avantaj olarak karşımıza çıkarken bazen de dezavantaj olarak görülebilir (Şahin & Eşici, 2020). İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerine bakıldığında bu ilişkilerin büyük oranda değerler ile orantılı olduğu görülmektedir (Morsümbül, 2014). Birlikte huzur içinde yaşamak için de toplumun ortak değerler üzerinde birleşmesi, yetki ve sorumlulukların liyakat ve hakkaniyetle paylaşılması, dışlayıcılık yerine kapsayıcılığın alışkanlık haline gelmesi gerekmektedir (Aydınalp, 2021).

Ülkemizin coğrafi konumuna ve tarihsel geçmişine bakıldığında özünde barındırdığı uygarlık birikimi dünyanın başka bir bölgesinde görülemeyecek kadar zengindir. Farklı birçok medeniyeti bünyesinde barındırmış olan bu coğrafya, insanlığa paha biçilemez bir miras sunmaktadır. Oldukça zengin bir kültür, dil, bilim ve değer birikimi sunan bu topraklarda yaşamının getirdiği bazı görev ve sorumluluk vardır. Bu görev ve sorumluluklar bireyler tarafından toplumsal yaşam içerisinde kazanılabilmektedir. Bununla birlikte bireylerin topluma uyum sağlamaları için eğitim-öğretim süreçleri vasıtasıyla da bazı bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması gerekmektedir. Konunun önemine binaen UNESCO

tarafından sürdürülebilir öğrenmeyi sağlayabilmek için birlikte yaşamayı öğrenme hedefi koyulmuştur (Combes, 2005). Bu hedef doğrultusunda demokrasi, kültürlerarası diyalog, çokkültürlü eğitim, birlikte yaşama, değerler bağlamında bir anlayış geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Farklılıklar tüm toplumların bünyesinde görülebilen, görmezden gelemeyeceğimiz bir düzeydedir. Günümüz toplumlarının farklılıkları bir potada eriterek, farklılıklara sahip çıkarak, huzur ve karşılıklı saygı çerçevesinde bir arada yaşamasından başka bir ihtimalleri kalmamıştır. Tüm insanlar farklılıklarına rağmen aynı gezegeni paylaşmak durumundadır. Bu sebeple yapmamız gereken bir arada yaşayabilir miyiz? sorusunu sormak değil, bunu nasıl gerçekleştirebileceğimizdir (Yorulmaz, 2010).

Birlikte yaşama kültürünün davranış haline getirilebileceği, iyi vatandaşlar yetiştirilebileceği ve temel değerlerin aktarılabilirliği etkili kurumlardan birisi okuldur. Okullarda kapsayıcı, eşitlikçi ve çokkültürlülüğü destekleyen sınıf iklimlerinde öğrenim gören ve farklılıkları bulunan öğrencilerin daha yüksek akademik başarı, motivasyon ve öz yeterlik gösterdiği tespit edilmiştir (Parkhouse, Lu & Massaro, 2019). Okullardaki süreçleri yönlendiren etkili araçlardan birisi ders kitapları ve bünyesindeki içeriklerdir (Doğan & Gülüşen, 2014). Ders kitapları tüm öğrencilerin ulaşabildiği, öğretim programlarının hedef ve kazanımlarına göre hazırlandığı, öğretmene dersi işlemede yol gösterdiği (Tenekeci & Dursun, 2019), bilginin aracı olarak sunulduğu, her zaman ulaşılabildiği için oldukça önemli bir yardımcı materyaldir (Semerci, 2004). Birlikte yaşama kültürü gün geçtikçe daha da hayati önem taşıyan bir olgudur. Dolayısıyla eğitim süreçlerinin önemli aktörlerinden biri olan ders kitaplarının birlikte yaşama kültürünün önemine uygun hazırlanması gerekmektedir.

Türkiye'deki alanyazın incelendiğinde birlikte yaşama kültürü sosyolojik bağlamında (Aydıncı, 2021), İslam medeniyeti özelinde (Kunduracı, 2015), azınlık merkezli (Aygün, 2013; Gümüş, 2009) olarak incelenmiştir. Çuhadar (2017) ise yaptığı çalışmada din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ve programını sunilik-alevilik, islam ve diğer dinlerin birlikte yaşayabilmesi bağlamında incelemiştir. Uluslararası alanyazında konu daha çok çokkültürlülük bağlamında ele alınmıştır (Escarbajal-Frutos, Izquierdo-Rus, Aznar-Diaz & Caceres-Reche, 2019; Moodod, 2014; Parkhouse, Lu & Massaro, 2019; Wise & Velayutham, 2009). Ayrıca daha küçük boyutta aynı evin içerisinde yaşama, eş olma ve aile kurarak birlikte yaşayabilmenin üzerine çalışmalar mevcuttur (Kallio, 2016; Marcen & Morales, 2019). Alanyazında birlikte yaşama kültürünün hayat bilgisi öğretim programı

(HBÖP) ve hayat bilgisi ders kitaplarındaki (HBDK) durumunun ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu manada yapmış olduğumuz araştırma ilk olma özelliği göstermektedir. Ayrıca UNESCO'nun sürdürülebilir eğitim hedeflerinden biri olan birlikte yaşamayı öğrenme bağlamında hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarının ele alınması önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, birlikte yaşama kültürünün ilkökul hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarındaki durumunun tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hayat bilgisi öğretim programında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?
2. Birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?
3. İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?
4. Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?

Yöntem

Araştırma, birlikte yaşama kültürünün HBÖP ve HBDK'larındaki durumunu ortaya koymayı amaçlayan nitel bir çalışma olup, durum çalışması desenine göre yürütülmüştür. Durum çalışması deseni incelenen her bir bağlam ile ilgili derinlemesine, ayrıntılı ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme yapmaya, farklılıkları ve altta yatan sebepleri açıklamaya olanak tanımaktadır (Saban & Ersoy, 2017). Birlikte yaşama kültürünün HBÖP ve HBDK'larında ele alınıp alınmadığının incelendiği bu çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde araştırmacı öncelikle amacına yönelik olarak kaynaklara ulaşır, her bir kaynağı dikkatlice inceler, gerekli bilgileri not alır ve aldığı notlardan yola çıkarak bazı değerlendirmelerde bulunur (Çepni, 2009).

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2018 HBÖP ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki ilkökullarda okutulan HBDK'larından elde edilmiştir. Üzerinde incelemeler yapılan HBDK'ları kitapları Türkiye genelinde okutulan mevcut HBDK'ları arasından kura ile rastgele seçilmiştir. Analize tabi tutulan HBDK'larıyla ilgili bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

İncelenen Hayat Bilgisi Ders Kitapları

Ders Kitabı	Yayın Yılı	Yazarlar	Yayınevi
1. Sınıf HBDK	2022	Ejder DEMİR Asude DOKUMACI	Kök Yayınları
2. Sınıf HBDK	2021	Nihal ÖZDEMİR GÖK Zinnur DOKUMACI Elif ÇELİKBAŞ	MEB
3. Sınıf HBDK	2021	Fatma GÜREL Nazile ÖZCAN	MEB

Verilerin Analizi

Araştırma verileri üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Nitel veri analizinde çoğunlukla içerik analizi yapılabilmektedir. Bu analiz yönteminde elde edilen veriler tasnif edilir, düzenlenir, özetlenir ve yorumlanır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). İçerik analizi sayesinde düşünceler, inançlar, tutumlar ve değerler de ortaya çıkarılabilmektedir (Stemler, 2001). Bu manada başlangıçta HBÖP üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Akabinde HBDK'ları içerik analizine tabi tutulmuştur. Veri setinin içerisinde birlikte yaşama kültürüyle doğrudan veya dolaylı ilişkili olan konular içerik analiziyle tespit edilmiştir.

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramının yerine inandırıcılık kavramı kullanılmaktadır (Saban & Ersoy, 2017). İçerik analizi yapılan verilerin inandırıcılığını artırmak adına elde edilen veri setleri başka bir araştırmacının uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman araştırmacı Türkiye'de bir devlet üniversitesinin eğitim bilimleri alanında çalışan akademisyendir. Öncelikle kitaplar araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Ortaya çıkan veriler uzman akademisyene gönderilmiş ve araştırmacının yaptığı kodlamaların uygun olup olmadığı uzman tarafından incelenmiştir. Uzman görüşü neticesinde uyuşum yüzdesi %81,81 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a göre (1994) kodlayıcılar arasındaki uyuşum yüzdesinin %80'den fazla olması beklenilmektedir. Bu manada kodlayıcılar arasındaki uyuşum yüzdesinin kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Hayat Bilgisi Öğretim Programında Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin Bulgular

İlkokulda okutulan hayat bilgisi dersine ait öğretim programı birlikte yaşama kültürü bağlamında incelenmiş, ilgili öğretim programında hem doğrudan hem de dolaylı olarak birlikte yaşama kültürüne değinildiği tespit edilmiştir. İlgili programın özel amaçlarında, kazandırılacak temel yaşam becerilerinde, değerlerde, yetkinliklerde ve kazanımlarda birlikte yaşama kültürüne değinildiği görülmektedir.

HBÖP’nda birlikte yaşama kültürünü destekleyen “doğayı koruma, iletişim, kişisel bakım, iş birliği, öz yönetim, kurallara uyma, sosyal katılım, sorun çözme” gibi temel yaşam becerileri tespit edilmiştir. Bu temel yaşam becerileri insanların bir arada yaşayabilme kabiliyetini ortaya çıkaracak hususlar ihtiva etmektedir. Birlikte yaşama kültürüne ilişkin olarak öğretim programının sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığı altında şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu yetkinlikler kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılara ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.”

Birlikte yaşama kültürü ile ilgili olarak HBÖP’nda birçok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Kazanımlar birinci sınıf seviyesindeki sınıf içi tanışma etkinliği (Kazanım numarası: HB.1.1.1.) gibi basit düzeyden başlayarak, ülkemize farklı kültürlerden gelen insanlara saygı duyulması (Kazanım numarası: HB.2.5.7.) boyutunu kapsayacak şekilde yer almaktadır. Burada yakından uzağa ilkesi gözetilerek bir yaklaşım sergilenmektedir. Tüm bu bilgiler HBÖP’nın birçok bölümünde birlikte yaşama kültürüne ilişkin içeriklerin varlığını kanıtlamaktadır. HBÖP’nda birlikte yaşama kültürüyle ilişkili kazanımlar ve kazanımlara ait açıklamalar görsel 1 ve görsel 2’de gösterilmiştir.

Görsel 1

Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin HBÖP’nda Yer Alan Kazanımlar ve Açıklamaları

Kazanım No	Kazanım ve Açıklaması
HB.1.1.1.	“Sınıf içi tanışma etkinliğine katılır (Kendini tanıtarak öğretmeniyle ve arkadaşlarıyla tanışır) (MEB, 2018, s.12).”
HB.1.1.2.	“Kendisiyle akranları arasındaki benzer ve farklı yönleri ayırt eder (Öğrencilerin fiziksel özellikleri üzerinde durularak özel gereksinimli bireylerin farkına varma, onların kullandığı cihaz ve protezlere dikkat etme gibi unsurlar da vurgulanır) (MEB, 2018, s.12).”
HB.1.1.8.	“Tuvalet kullanma ve temizlik alışkanlığı geliştirir (Okul tuvaletlerini nasıl kullanması gerektiği (tuvalete gidiş geliş, izin isteme, tuvaleti kullanırken kendisinin ve tuvaleti kullanan arkadaşlarının mahremiyetine duyarlı olma) üzerinde durulur) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.1.11.	“Sınıf içi kuralları belirleme sürecine katılır (Sınıf eşyalarını özenli kullanma, sınıfını temiz tutma, iletişimde zamanlamaya dikkat etme ile (dinleme, söz alarak konuşma, yerinde konuşma vb.) arkadaşlarına ve arkadaşlarının eşyalarına zarar vermeme, kendisini ve çevresini temiz tutma gibi kuralların gerekliliğinden hareketle konu açıklanır. Sınıf içi kuralların öğrencilerin de katılımıyla belirlenmesine özen gösterilir) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.1.12.	“Okul kurallarına uyar (Merdiven iniş çıkış kurallarına uyma, pencereden aşağıya sarkmama, kablo ve prizlere dokunmama, okul eşyalarını özenli kullanma, sınıf, koridor, okul bahçesi, yemek yenilen ortam, okula giriş ve derse giriş saatleri, çöp kovasını kullanma, kantinde sıraya girme gibi konuların üzerinde durulur) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.1.13.	“Okulda iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar (Öğretmeni, arkadaşları ve okul çalışanları ile ilişkilerinde “teşekkür ederim, merhaba, günaydın, iyi günler, hoşça kal, lütfen, özür dilerim, rica ederim” gibi nezaket ifadelerinin kullanılmasının gerekliliği üzerinde durulur. Başkalarının odasına girerken (öğretmenler odası, müdür odası, hizmetli odası, sınıfı vb.) izin istemesi gerektiği vurgulanır) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.2.4.	“Evde aile bireyleri ile iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar (Evde aile bireyleriyle iletişim kurarken duygularını, düşüncelerini ve isteklerini nezaket kuralları çerçevesinde uygun ses tonu, mimik ve kelimelerle dile getirmesi üzerinde durulur. Evdeki diğer bireylerin odasına girerken izin istemesi gerektiği vurgulanır) (MEB, 2018, s.14).”
HB.1.3.6.	“Yemek yerken görgü kurallarına uyar (Okulda yemeğini yerken; yemeğe dua ile başlama, temiz bir şekilde üstüne dökmeden yeme, ayakta ve dolaşarak yemek yememe, ağızda lokma varken konuşmama ve peçete kullanma gibi hususlar üzerinde durulur. İhtiyacı kadar yemek yeme, ekme ve yiyecek israfını önleme konuları vurgulanır) (MEB, 2018, s.15).”
HB.1.5.4.	“Ülkemizde, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder (Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır) (MEB, 2018, s.16).”
HB.2.1.2.	“Bireysel farklılıklara saygı duyar (MEB, 2018, s.18).”
HB.2.1.7.	“Sınıfta ve okulda yapılan etkinliklerde grupla çalışma kurallarına uyar. Grupla çalışmanın temel kuralları ve iş birliğinin gerekliliği vurgulanarak okul etkinliklerinde arkadaşlarıyla adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik değerleri çerçevesinde konu ele alınır (MEB, 2018, s.19).”

Görsel 2

Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin HBÖP’nda Yer Alan Kazanımlar ve Açıklamaları

Kazanım No	Kazanım ve Açıklaması
HB.2.1.9.	“Okulda iletişim kurarken dinleme kurallarına uyar (MEB, 2018, s.19).”
HB.2.1.10.	“Okulda arkadaşlarıyla oyun oynarken kurallara uyar. Oyun oynarken arkadaşlarına karşı nezaket dili kullanma, iş birliği içinde olma, öfkesini kontrol etme, arkadaşlarına zarar vermeme, oyunu kazanma veya kaybetmenin doğal bir durum olması gibi konular üzerinde durulur (MEB, 2018, s.19).”
HB.2.2.4.	“Evde, üzerine düşen görev ve sorumluluklarını fark eder. Odasını, çalışma masasını, oyuncaklarını, giysilerini temiz ve düzenli tutmanın gerekliliği empatik bir dille açıklanır (MEB, 2018, s.19).”
HB.2.3.3.	“Yemek yerken görgü kurallarına uyar. Evde ve diğer sosyal ortamlarda (lokanta, pastane, yemekhane, misafirlik vb.) yemek yeme kuralları üzerinde durulur. İhtiyacı kadar yemek yeme ve ekmek israfını önleme konuları vurgulanır (MEB, 2018, s.20).”
HB.2.5.7.	“Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyar. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır (MEB, 2018, s.21).”
HB.3.1.2.	“Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder. Olumlu veya olumsuz davranışlar sergilemesinin, bireysel yaşamına ve arkadaşlarıyla ilişkilerine etkisi üzerinde durulur (MEB, 2018, s.23).”
HB.3.1.3.	“Arkadaşlarının davranışlarının kendisini nasıl etkilediğini fark eder. Arkadaşlarının sergilediği olumlu veya olumsuz davranışlar karşısında, kendisinin nasıl etkilendiği üzerinde durulur (MEB, 2018, s.23).”
HB.3.1.8.	“Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder. Nezaket kurallarına uyarak kendini ifade etme, sosyal süreçlere katılma, basit düzeyde dilekçe yazma ve dilek kutusu oluşturma gibi konular üzerinde durulur (MEB, 2018, s.24).”
HB.3.2.2.	“Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir. Komşuluk ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli hak ve yükümlülükler bağlamında ele alınır (MEB, 2018, s.24).”
HB.3.2.4.	“Evde üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirir. Sofra hazırlama, bitki yetiştirme, evcil hayvanları besleme, bakım, onarım ve bahçe bakımı gibi konular ele alınır (MEB, 2018, s.24).”
HB.3.3.5.	“Kendisinin ve toplumun sağlığını korumak için ortak kullanım alanlarında temizlik ve hijyen kurallarına uyar. Ortak kullanıma açık mekânları, tuvalet ve lavaboları temiz, hijyen kurallarına uygun kullanmanın önemi üzerinde durulur (MEB, 2018, s.25).”
HB.3.5.7.	“Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır (MEB, 2018, s.26).”

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin Bulgular

İlkokul 1, 2 ve 3. sınıf HBKD'ları birlikte yaşama kültürü bağlamında incelendiğinde konuya yönelik birçok içerik tespit edilmiştir. İlgili HBKD'larında tespit edilen içeriklere ilişkin örnekler aşağıda verilmektedir.

Görsel 3

1. Sınıf HBKD s.17

Farklıyız, Birlikte Mutluyuz

Boyumuz, kilomuz, saç, göz ve ten rengimiz fiziksel özelliklerimizdendir.

Aşağıdaki görselleri inceleyelim. Öğrencilerin benzer ve farklı fiziksel özelliklerini söyleyelim.

Adım Ekin. Uzun boyuyum. Siyah saçlı ve elmalı gözlüyüm.

Adım Selma. Sarı saçlı ve mavi gözlüyüm. Boyum arkadaşlarımdan daha kısadır.

Adım Akın. Saç ve göz rengim siyah. Biraz kiloluym.

Adım Emel. Uzun boyuyum. Kahverengi saçlarım ve gözlerim var.

Yukarıdaki öğrencilerden hangisiyle benzer fiziksel özelliklerin var?

Arkadaşlarımızla benzer ve farklı yanlarımızın olması doğaldır. Arkadaşlarımızın farklılıklarına saygı göstermeliyiz.

Birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 3'te görüldüğü gibi farklıyız, birlikte mutluyuz konusunun içeriğinde bireysel farklılıkların doğal olduğu ve farklılıklara saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir. Bireysel farklılıklar örneklendirilerek öğrencilerin konu ile ilgili farkındalıkları artırılmaya çalışılmaktadır. Öncelikle öğrencilerin belirgin fiziksel özelliklerinden yola çıkılarak farklılıkları vurgulanmıştır.

Görsel 4

1. Sınıf HBDK s.38

Görsel 4'te toplu yaşanan yerlerde düzeni ve güvenliğini sağlamak için belli kuralların ve sorumlulukların olduğu vurgulanmıştır. Bu kurallara uyularak birlikte güven ve huzur içinde yaşanabileceği söylenebilir.

Görsel 5

1. Sınıf HBDK s.81

Birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 5'te görüldüğü üzere birlikte yaşamayı öğrendiğimiz ilk yer olan aile kurumu içerisinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine yönelik bir etkinlik yer almaktadır. Bu etkinlik ile aile birliğini güçlendirmek ve güveni tesis etmek için gerekli olan değerler ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca birlikte yaşama kültürünü zedeleyen yalan söylemek ve bencillik kavramları da etkinlikte yer almıştır.

Görsel 6

1. Sınıf HBDK s.45

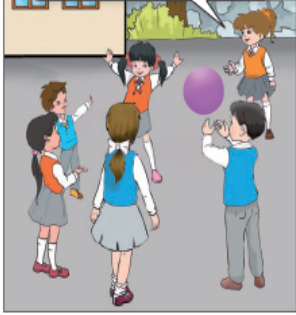
Jale'nin arkadaşları okul bahçesinde istop oynuyorlardı. Jale de oyuna katılmak istedi. Arkadaşlarına oyuna katılmak istediğini söyledi. Arkadaşları kabul etti. Hep birlikte oynamaya başladılar.

Jale oyuna katılmak istediğini arkadaşlarına nasıl söyledi?

Siz bir oyuna katılmak istediğinizde ne yapıyorsunuz?

Oyun oynayarak eğleniriz, yeni arkadaşlar ediniriz. Oyun oynadığımız arkadaşlarımızı daha iyi tanırız.

Her oyunun kendi kuralları vardır. Oyun oynarken kurallara uymalıyız. Arkadaşlarımıza zarar verecek davranışlardan kaçınmalıyız. Arkadaşlarımız arasında ayırım yapmamalıyız, adil davranmalıyız. Kazanan arkadaşlarımızı kutlamalıyız.

Arkadaşlar, ben de oynayabilir miyim?

Görsel 6'da okul bahçesinde oyun oynayan çocukların oyun oynarken kurallara uymaları, birbirlerine adil davranmaları, iletişim kurarken nezaket ifadelerine dikkat etmeleri vurgulanmıştır. Bu temel iletişim kuralları birlikte yaşayabilmeyi içselleştirmek için bireylerde bulunması gereken özellikler olarak dikkat çekmektedir.

Görsel 7

1. Sınıf HBDK s.154

Birlikte Yaşamak

İnsanlar çalışmak, daha iyi yaşamak, savaş gibi nedenlerle başka ülkelere göç edebilirler. Ülkemize de bu nedenle göç etmiş insanlar vardır.

Ülkemize göç etmiş olan bu insanlara yardımcı olmak için neler yapabiliriz? Yazarak anlatalım.

.....

.....

.....

Yandaki görselden de yararlanarak birlikte yaşamının önemini anlatan bir şiir ya da kısa bir öykü yazınız.

.....

Görsel 7’de hayat bilgisi ders kitabı içerisinde müstakil olarak bulunan birlikte yaşamak konusu yer almaktadır. Konu ülkemize çeşitli sebeplerden dolayı göç eden insanlar üzerinden ele alınmaktadır.

Görsel 8

1. Sınıf HBDK s.181

Akşama doğru pikniğe gelenler, evlerine dönmeye başladılar. Kemal, piknik alanına baktığında çok şaşırıldı. Sabah geldiklerinde tertemiz olan piknik alanı, çok kötü görünüyordu. Yerlerde çöpler vardı. Pek çok ağacın dalları kırılmıştı. Kemal çok üzüldü.

Kemal, piknik alanındaki diğer çocukları çağırdı. Eldiven ve maske takarak çöpleri toplamaya başladılar. Anneleri ve babaları da onlara katıldılar. Kısa sürede alanı temizlediler.

Görsel 8’de ailesiyle birlikte doğada güzel vakit geçirmek için pikniğe giden bir çocuğun pikniğe gidenlerin akşam eve dönerken piknik alanına bıraktıkları çöplerden rahatsız olması resmedilmiştir. Çocuk diğer piknikçilerle birlikte çöpleri elbirliğiyle temizlemişlerdir. Konu sayesinde ortak kullandığımız doğaya sahip çıkmanın da birlikte yaşamanın bir gereği olduğu vurgulanmaktadır.

Görsel 9

2. Sınıf HBDK s.27

Sınıfımızla ilgili konularda kararları arkadaşlarımızla birlikte almamız gerekir. Karar alırken hepimiz fikrimizi söylemeliyiz. Farklı fikirleri olan arkadaşlarımıza karşı saygılı olmalıyız.

Sınıf etkinliklerinde arkadaşlarımızla birlikte çalışmalıyız. Görev paylaşımı yaparken adaletli olmalıyız. Katıldığımız bütün etkinliklerde verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeliyiz.

Arkadaşlarımızla birlikte karar alırken nezaket ifadelerini kullanmayı unutmamalıyız. Sorun yaşadığımız konularda kına olmadan "Ben sana katılmıyorum." demeliyiz.

ETKİNLİK ZAMANI

Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Doğru olanların başındaki yıldızı yeşil renge, yanlış olanların başındaki yıldızı kırmızı renge boyayınız.

1. ☆ Sınıf başkanını öğretmenimiz seçer.
2. ☆ Farklı düşüncede olan arkadaşlarımıza nazik davranmalıyız.
3. ☆ Karşımızdaki kişinin kalbini kırmadan konuşmalıyız.
4. ☆ Sınıfımızda grupla çalışırken iş birliği ve dayanışma yapmayız.
5. ☆ Sınıfımızı öğretmenimiz süsler.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 9’da görüleceği üzere sınıfta görev paylaşımı yapılırken adaletli olunması, kararların birlikte alınmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Birlikte yaşayabilmenin gereklerinden biri olan demokratik anlayışın ve farklı fikirlere saygı duyulmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Görsel 10

2. Sınıf HBDK s.39

Grup çalışmalarında saygılı olmaya ve yardımlaşmaya önem veririz. Tek başımıza yapamadığımız işleri yardımlaşarak daha kolay ve kısa zamanda yaparız. Bize yardım eden arkadaşımıza teşekkür ederiz. Yardım isterken "lütfen" deriz.

Grup çalışmalarında görev paylaşımı yaparken yeteneklerimize göre sorumluluklar alırız. Yapılan iş birliği sayesinde çalışmalarımız başarılı olur. Sorumluluk bilincimiz artar. Gruptaki arkadaşlarımızla iyi ilişkiler kurup dost olmamız başarılarımızı arttırır. Arkadaşlarımıza karşı adaletli davranma, dürüstlük ve güven çok önemlidir.

Çalışmalarımızı yaparken sıramızı beklemeliyiz. Sabırlı olmalı ve kurallara uymalıyız.

Görsel 10'da birlikte iş yaparken sabırlı, saygılı, adaletli, sorumluluk bilinci ile hareket edilmesi ve nezaket çerçevesinde iletişim kurulmasının önemi vurgulanmıştır. Bahsedilen değerler birlikte yaşamayı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Görsel 11

2. Sınıf HBDK s.72

Aile bireyleri ve akrabalarımızla sevinçlerimizi, üzüntülerimizi, zor anlarımızı paylaşırız. Onlarla ilişkilerimiz sevgi ve saygıya dayanır. Akrabalarımızla dayanışma içinde oluruz ve yardımlaşırız. Düğün, bayram, asker uğurlama, cenaze töreni gibi özel günlerde bir araya geliriz. Bu günlerde birlikte hazırlıklar yaparak birbirimize destek oluruz. Örneğin düğünlerde misafirler için hazırlanacak yemekler iş birliği içinde yapılır, çeyiz sermeye yardım edilir. Asker uğurlamalarında askere aidecek kişiye harçlık veya hediye verilir.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 11’de görüleceği üzere akrabaların sevinçli ve üzüntülü günlerinde beraber olmalarının, yardımlaşmanın ve dayanışmanın öneminden bahsedilmektedir.

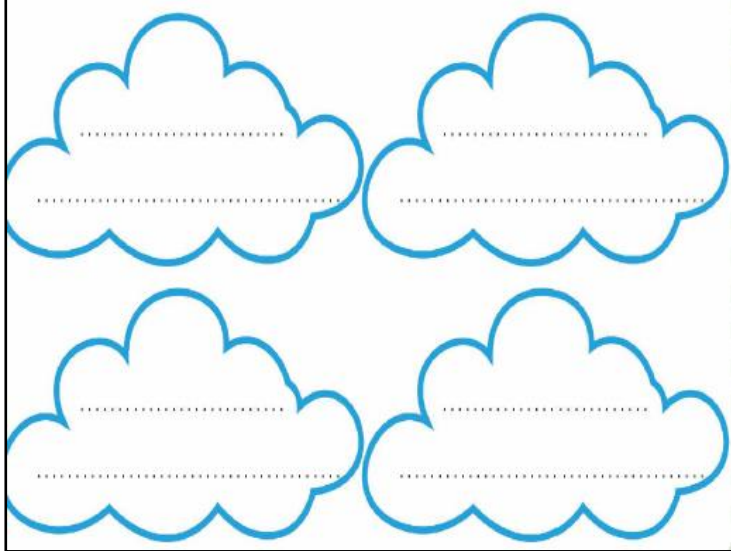
Görsel 12

2. Sınıf HBDK s.83

Ailede bütün bireylerin söz hakkı vardır. Tatile giderken, alışveriş yaparken, evde yapılacak işleri belirlerken ve benzer konularda ortak kararlar alınız. Ailemizi ilgilendiren konularda kararlar alırken hepimiz fikrimizi özgürce söyleriz. Söylenen fikirleri ailece değerlendiririz. En doğru kararı birlikte alınız. Değişik fikirlere de saygı duyarız. Ortak kararlar olarak mutlu oluruz.

ETKİNLİK ZAMANI

Evde sizin de fikrinizin alınmasını istediğiniz durumlar nelerdir? Bulutların içine yazınız.

Görsel 12’de aile içinde kararların birlikte alındığı, herkesin söz hakkının olduğu ve ailenin diğer üyelerinin fikirlerine saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir. Toplumun en küçük birimi olan aile kurumunda bu değerlerin uygulanması ve beraber yaşayabilmenin örnekliğinin sunulması dikkate değerdir.

Görsel 13

2. Sınıf HBDK s.117

Görgü kuralları yaşamı kolaylaştıran ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallardır. Yemek yerken uyulması gereken görgü kuralları vardır. Bunlar: Sofraya hep birlikte oturmalıyız, sofradan izin istemeden kalkmamalıyız. Yemekte çatal, kaşık, bıçak kullanmalıyız. Tabağımıza yiyebileceğimiz kadar yemek almalıyız. Ağızımızda yiyecek varken konuşmamalıyız. Ağızımızı kapatarak yemeliyiz. Peçete kullanmalıyız. Yemek yerken acele etmemeliyiz. Yemeğe başlarken "Afiyet olsun." demeliyiz. Yemeği hazırlayan kişiye "Elinize sağlık." demeliyiz. Yemekten önce ve sonra ellerimizi yıkamalıyız. Yemekleri ve ekmeği israf etmemeye özen göstermeliyiz.

ETKİNLİK ZAMANI

Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Doğru olanların başındaki elmayı yeşil renge, yanlış olanların başındaki elmayı kırmızı renge boyayınız.

1. Ağızımızda yemek varken konuşabiliriz.
2. Yemek yerken ağızımızı kapatarak yemeliyiz.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 13'te görüleceği üzere yemek yerken görgü kurallarına uyulmasının öneminden ve görgü kurallarının toplumsal ilişkileri düzenlediğinden bahsedilmiştir.

Görsel 14

2. Sınıf HBDK s.197

Ülkemizde farklı kültürlerden insanlar yaşamaktadır. Bazıları ülkemize eğitim, çalışma, savaş ve hastalık gibi sebeplerle göç etmişlerdir. Ülkemizde yaşayan bu farklı kültürlerdeki insanların giyimleri, dilleri, aile yapıları, düşünceleri, inanışları, yaşam biçimleri bizim kültürümüzden farklıdır. Bu farklılıklardan dolayı onlara saygı duymalıyız. Farklılıklar kültürel zenginliğimize de katkıda bulunur. Onlara saygı göstermek, yardım etmek insanlığın vazgeçilmez şartlarından biridir.

Görsel 14'te ülkemize farklı ülkelerden gelenlerin kültürel farklılıklarının zenginlik olarak kabul edilmesi ve saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir.

Görsel 15

3. Sınıf HBDK s.14

Merve ile birlikte teneffüste sınıfta koşuyorduk. Arkadaşlarımız bize kuralları hatırlattı. Koşmamamız gerektiğini söylediler. Buna rağmen koşmaya devam ettik. Bu esnada öğretmen masasına çarptık. Masanın üstünde duran sınıfın bilgisayarını yere düşürdük. Bilgisayar kırıldı. Öğretmenimizin bizlere izletmek istediği filmi o gün izleyemedik. Bu durum hepimizi üzdü. Arkadaşlarımız, Merve'ye ve bana tepki gösterdiler. Öğretmenimiz, davranışlarımızın sadece kendimizi değil hepimizi etkilediğini hatırlattı. Sınıf kurallarını yeniden gözden geçirmemiz konusunda hepimizi uyardı.

Yukarıdaki görsellerde yer alan çocukların yerinde siz olsaydınız bu davranışlar sizi ve arkadaşlarınızı nasıl etkilerdi?

Davranışlarımız, bizi ve çevremizdekileri olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir. Olumlu davranışlarımız arkadaşlarımız ile iyi ilişkiler kurmamızı sağlar. Örneğin arkadaşlarımızla okul araç ve gereçlerimizi paylaşmak, karşılaştığımızda selamlaşmak, arkadaşımıza yardım etmek, saygılı davranmak olumlu davranışlardır. Arkadaşlarımızla alay etmek, onlara lakap takmak arkadaşlarımızı üzebilir. Ayrıca olumsuz davranışlar bize ve arkadaşlarımıza zarar verebilir. Örneğin merdivenlerden inerken önümüzdeki arkadaşımızı itmek, onun düşerek yaralanmasına sebep olabilir.

Olumlu ve olumsuz davranışlarınız sizi ve arkadaşlarınızı nasıl etkiler? Örneklerle açıklayınız.

Görsel 15'te davranışlarımızın diğer kişileri olumlu veya olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir. Bu sebeple davranışlarımızda ve kişilerarası ilişkilerimizde olumlu davranışlar sergileyerek birlikte daha huzurlu yaşayabileceğimiz vurgulanmaktadır. Davranışlarımızı kontrol etmek, öz denetimli ve başkalarının haklarına saygılı olmak birlikte yaşamın gerekliliklerindedir.

Görsel 16

3. Sınıf HBDK s.50

Merhaba arkadaşlar. Benim adım Sevde. Ailemle birlikte dört katlı bir evin ikinci katında oturuyoruz. Ayşe teyzeler karşı dairede, Ahmet amcalar üst katta, Ömer dedeler de alt katta oturuyor. Dede, teyze ve amca dediğime bakmayın akraba değiliz. Biz komşuyuz ve onları çok seviyorum.

Komşularımız ile sık sık görüşüyoruz. Ayşe teyze; öğretmen ve bazen bana ödevlerimde yardımcı oluyor. Ahmet amca ve eşi bankada çalışıyorlar. Benim yaşlarımda bir kızları var. Adı Ceylin, onunla çok iyi anlaşırım ve oyunlar oynuyoruz.

Ömer dedenin eşi Hatice nine, Ceylin ve bana okul dönüşü kurabiye yapıyor. Biz de severek yiyoruz. Annemle Ömer dedeleri ziyarete gidiyoruz. Annem, hastalandıklarında onlara yemek götürüyor ve ev işlerinde yardım ediyor. Ceylin ile birlikte Ömer dedenin market poşetlerini de biz taşıyoruz. Rahatsız olmamaları için gürültü yapmamaya çalışıyoruz.

Bayramlarda ve özel günlerde komşularımızı ziyaret ediyoruz. Mutlu günlerimizde ve zor günlerimizde birbirimizin yanında olmaya çalışıyoruz.

Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 16’da görüleceği üzere komşuluğun öneminden bahsedilirken komşu haklarına saygı duyulması, onları rahatsız edici davranışlardan kaçınılması ve dayanışma içinde yaşanılması gerektiği ifade edilmiştir. Günümüzde aynı apartmanda farklı kültürel yapılara sahip birçok aile komşu olarak yaşamaktadır. Bu madana birlikte yaşamının bir örneği görülmektedir.

Görsel 17

3. Sınıf HBDK s.75

Bir ülkede her insanın yaş, cinsiyet vb. ayrımı yapılmaksızın sahip olması gereken hakların tümüne insan hakları denir.

İnsanlar arasında sevgiyi, saygıyı, dostluk duygusunu geliştirmek, barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla "Birleşmiş Milletler Örgütü" kurulmuştur. Bu kuruluşa bağlı tüm üye ülkeler bir araya gelerek İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ni imzalamıştır. Beyannamenin içinde insan hak ve hürriyetleri yazılıdır. Bu beyannameyi imzalayan ülkeler, hem kendi içinde hem diğer ülkelerle barış içinde yaşamayı kabul etmiştir.

İnsan hak ve hürriyetlerinin önemini anlatmak için 10 Aralık ile başlayan hafta ülkemizde ve bütün dünyada "İnsan Hakları ve Demokrasi Haftası" olarak çeşitli etkinliklerle kutlanır.

Görsel 17'de insan hakları ve demokrasi haftasıyla ilgili yer verilen okuma parçasında insanlar arasında ayırım yapılmaması gerektiği, imzalanan insan hakları evrensel beyanamesi ile beraberce barış içinde yaşanılmasının önemi vurgulanmıştır.

Görsel 18

3. Sınıf HBDK s.136

Güneşli güzel bir gündü ve parktaki herkes çok eğleniyordu. Etrafımız saklambaç, kovalamaca, körebe oynayan çocukların sesiyle yankılanıyordu. Birden tek başına oturmuş etrafı izleyen bir çocuk fark ettim.

Koşup yanına gittim. "Bizimle oynamak ister misin?" diye sorduğumda beni anlamadı. Sadece "Benim adım İmad." diyebiliyordu ve ülkesinin adını söyleyebiliyordu. Anlaşılan dilimizi yeni öğreniyordu. Bu yüzden Mehmet'ten yardım istedik. Mehmet, babasının görevi nedeniyle İmad'ın geldiği ülkede yaşamıştı. Oranın dilini az da olsa biliyordu. İmad'la konuştu. İmad ve ailesinin ülkemize göç etmek zorunda kaldığını öğrendik. Dilimizi bilmediği için hiç arkadaşı olmadığını anladık. Öğretmenimiz, farklı kültürdeki insanların okula uyumlarını kolaylaştırmak için onları oyunlarımıza dâhil etmemiz gerektiğini anlatmıştı. Ben de elinden tutup onu körebe oynayan arkadaşlarımın yanına götürdüm. Körebe oynamak için aynı dili konuşmamız gerekmiyordu. Bizimle birlikte oynadı. Çok eğlendiği her hâlden belli oluyordu. Artık farklı kültürden yeni bir arkadaşımız olmuştu.

Görsel 18’de ülkemize çeşitli sebeplerden dolayı göç eden kişilere nasıl yaklaşmamız gerektiği ve kültür farklılığı nedeniyle yaşadıkları zorluklarda onlara yardım etmemiz gerektiği belirtilmektedir.

Görsel 19

3. Sınıf HBDK s.86

Hafta sonu ailece pikniğe gittik. Oturacak bir masa ararken karşılaştığımız manzara hepimizi çok üzdü. Bazı çöpler masaların üzerinde unutulmuş, bazıları yerlere atılmıştı. Etraf bu kadar kirli iken eğlenebilmemiz mümkün değildi. Kardeşim ve ben elimize bir çöp torbası alıp çöpleri topladık. Piknik alanını temiz bir hâle getirdikten sonra ailece keyifli bir gün geçirdik.

Temizlik kurallarına uymak sadece kendimiz için değil, birlikte yaşadığımız insanlar için de önemlidir. Hastane, okul, park, tuvalet, piknik alanları, alışveriş merkezleri gibi pek çok alanı başkaları ile ortak kullanırız. Bu alanları temiz kullanmalıyız. Piknik alanları, okul bahçesi vb. alanlarda çöpleri çöp kutusuna atmamız gerekir. Sınıf gibi kapalı alanlarda koşmamalı, kapalı alanları sık sık havalandırmalıyız. Tuvaletleri temiz kullanmalıyız. Ortak alanlarda temizlik kurallarına uymazsak mikroplar hızla yayılıp insanlara bulaşabilir. Bu nedenle tuvaleti kullandıktan sonra ellerimizi yıkamalı, kullandığımız peçeteleri çöp kutusuna atmamız gerekir. Hapsirirken ve öksürürken ağızımızı uygun şekilde kapatmalıyız. Yerlere tükürmemeliyiz. Temizlik ve hijyen kurallarına uymak hem kendi sağlığımızı hem de diğer insanların sağlığını korur.

Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 19’da görüleceği üzere temizliğin sadece kendimiz için değil tüm insanların beraber yaşayabilmesi için gerekli olduğu, ortak kullanım alanlarının temiz olmasının toplum sağlığı açısından da önemli olduğu ifade edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde incelemiş olduğumuz ilkökul HBÖP ve HBDK’larındaki bulgular birlikte yaşama kültürü perspektifinde değerlendirilmiştir. İlkokul HBÖP’nda hem doğrudan hem de dolaylı olarak birlikte yaşama kültürüne değinildiği tespit edilmiştir. Programın özel amaçlarında, kazandırılacak temel yaşam becerilerinde, değerlerde, yetkinliklerde ve

kazanımlarda birlikte yaşama kültürüne değinildiği görülmüştür. Birlikte yaşama kültürü programın sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığı altında:

“Bu yetkinlikler kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılara ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.”

şeklinde ele alınmıştır (MEB, 2018). Bu başlık altında ele alınan metin kültürlerarası ilişkilere, farklılaşan toplumsal faktörlere, demokratik vatandaşlık ve medeni hayat bilincine vurgu yaparak birlikte yaşama kültürünün oluşumunda bu yetkinliklere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. HBÖP’nda temel yaşam becerilerine dikkat çekilerek uygulama aşamasında bu becerilerin göz önünde bulundurulması amaçlanmıştır. Birlikte yaşama kültürünü destekleyen “doğayı koruma, iletişim, iş birliği, kişisel bakım, öz yönetim, kurallara uyma, sosyal katılım, sorun çözme” gibi temel yaşam becerileri tespit edilmiştir. Alanyazında temel yaşam becerilerinin öğretim programlarında yer aldığına dair çalışmalar mevcuttur (Altay, 2020; Doğan & Oruç, 2022; Faiz & Karasu-Avcı, 2018; Gündoğan, 2017; Narin, 2017). Bizim çalışmamızda tespit ettiğimiz ve birlikte yaşama kültürüyle ilişkili olan temel yaşam becerileri bahsi geçen çalışmalarda da tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretim programlarındaki temel yaşam becerilerinin yetersiz olduğuna yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Ablak, 2017; Hotaman, 2008; Öğreten, 2017).

Birlikte yaşama kültürü ile ilgili olarak HBÖP’nda birçok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Kazanımlar temel düzeyde sınıf içi tanışma etkinliğinden başlayarak ülkemize farklı kültürlerden gelen insanlara saygı duyulması boyutunu kapsayacak şekilde yer almaktadır. Birlikte yaşama kültürü HBÖP’ndaki kazanımlarda “bireysel farklılıklara saygı duymayı, toplu kullanılan yerlerdeki temizlik alışkanlığı, ortak kullanılan yerlerde uyulması gereken kurallar, iletişim ve nezaket kuralları, öğrencilerin aile, sınıf ve toplumdaki sorumlulukları, bireylerin davranışlarının diğer insanlar üzerindeki etkileri, komşulara ve doğaya karşı olan sorumluluklar, farklılıkları fark edip onları olduğu gibi kabul etme” gibi oldukça geniş çerçevede ele alınmıştır (MEB, 2018). Gündoğan (2017) yapmış olduğu çalışmada kazanımların genel manada yeterli olmasına karşın; sorun çözme, saldırgan davranışlarla ve stresle baş etme gibi birlikte yaşama kültürüyle alakalı konularda eksik

kaldığını tespit etmiştir. Hayat bilgisi dersi özünde öğrencilere değerleri ve temel yaşam becerilerini kazandırmayı hedef edinen ve onları hayata hazırlanmayı amaçlayan bir konumdur. Yapılan çalışmalarda öğretim programının kendi içinde uyum göstermesinin öğrenci başarısını olumlu etkileyeceği ortaya konmuştur (Bulger, Housner & Lee, 2008; Bümen, Çakar & Yıldız, 2014). Grau ve Garcia-Raga (2017) birlikte yaşamayı öğretecek programların uygulanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu sebeple HBÖP’nda dersin amaçlarına uygun ve birlikte yaşama kültürünü destekleyici kazanımların bulunması dersin kapsamıyla örtüşmektedir ve önem arz etmektedir.

İlkokul 1, 2 ve 3. sınıf HBKD’ları birlikte yaşama kültürü bağlamında incelendiğinde konuya yönelik içerikler tespit edilmiştir. Ders kitaplarında birlikte yaşama kültürünü doğrudan ve dolaylı olarak destekleyen içerikler yer almaktadır. Her sınıf seviyesinin beşinci ünitesinde birlikte yaşama kültürü ile ilgili müstakil bir bölüm bulunmaktadır. Bu da konuya verilen önemi göstermektedir. Kitapta özellikle son yıllarda ülkemizi de etkileyen göç ve göçmenlerle ilgili olgu kendine yer bulmaktadır. Akcan ve Türkmenoğlu (2022) da yaptıkları çalışmada benzer sonuca ulaşmışlardır. Ayrıca Suriyeli göçmen öğrencilerin sosyal ve dini değer yargılarının yüksek, siyasi değer yargılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Yüksel ve Taneri (2020) yaptıkları çalışmada HBKD’larında kültürel farkındalık ile ilgili içeriklerin dengeli dağılmadığı ve birinci sınıftan başlayarak giderek daha az ele alındığını ortaya koymuştur. Birlikte yaşama kültürüyle doğrudan alakalı olan konu ülkemize göç etmek zorunda kalan kişilere nasıl yaklaşacağımızı ve onların kültürel farklılıklarına karşı nasıl bir tavır sergileyeceğimizi açıklayan, onları aramıza kabul etmemizi ve iletişim kurmayı teşvik edici niteliktedir. Hayat bilgisi ders kitaplarında konunun bu şekilde ele alınması göç eden bireylerin topluma ve okula daha kolay uyum sağlamasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

HBKD’larında birlikte yaşama kültürünün zeminini oluşturan farklılıkla saygı, sevgi, adalet, yardımlaşma, sorumluluk, hoşgörü gibi değerlere de oldukça fazla yer verilmiştir. Bu değerler vasıtasıyla birlikte yaşayabilmenin önü açılmakta, toplumsal huzur ve barış ortamı sağlanabilmektedir. Yukarıda ifade edilen değerler araştırmamızda çıkan sonuca benzer şekilde alanyazındaki araştırmalarda da tespit edilmiştir (Bakır & Akcan, 2021; Demir & Demirhan-İşcan, 2007; Güzel-Candan & Ergen, 2014; Hatay-Uçar & Çetinkaya, 2021; Öztürk & Özkan, 2018; Yaşaroğlu, 2013). Ders kitaplarındaki bu içerikler konu bağlamında önemli görülmektedir.

HBKD’larında çocuğun aile içinde katılım hakkını kullanmasına, insan haklarına duyarlı olmaya ve insanlar arasında ayırım yapılmamasına yönelik tespitler yapılmıştır. Bu

bulgular toplum içinde yaşarken gerekli olan temel hakların ders kitaplarında sınırlı da olsa yer aldığını göstermektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ders kitaplarında çocuk haklarına ilişkin çalışmamıza benzer şekilde sınırlı sayıda içeriğin bulunduğu ortaya konmuştur (Dündar & Hareket, 2016; Nayır & Karaman Kepenekçi, 2011). Birlikte yaşarken insanların birbirinin haklarına saygı duyması gerekmektedir. Çocuk hakları da bunlardan biridir. Bu çerçevede ders kitaplarındaki eksiklik dikkat çekmektedir.

Genç bireyler kimlik duygusu geliştirirken okul deneyimlerinin de yıllar boyunca kalıcı etkileri devam etmektedir. Gençler, yaşam tarzlarını oluşturan tutum ve yetenekleri açıklar ve bunu erken çocukluk ve ilkökul yıllarında öğrendikleriyle ilişkilendirirler (Pomar & Pinya, 2017). Bu bağlamda ilkökulun temel derslerinden biri olan hayat bilgisi dersi öğrencileri hayata hazırlamayı hedef edindiğinden önemi oldukça fazladır. Birlikte yaşama kabiliyeti kazandırma ve diğerlerine saygı ve sevgi duyma konusu çerçevesinde tutum, değer ve yetenekleri kazandıracak olan dersin öğretim programı ve ders kitaplarında ilgili konuların bulunması önem arz etmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak; birlikte yaşama kültürü bağlamında HBÖP ve HBDK'larının sınıflardaki uygulama aşamalarının incelenmesine dönük çalışmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca birlikte yaşama kültürüne dair içeriklerin ders kitaplarının genelinde daha dengeli dağıtılması, konuyla ilgili farkındalığın artırılması hususunda olumlu sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ablak, S. (2017). *Sosyal bilgiler programındaki becerilere ilişkin öğrenci algularının incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Akcan, E., & Türkmenoğlu, Ö. A. (2022). Hayat bilgisi ders kitaplarının farklılıklar açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 423-459. <https://doi.org/10.17152/gefad.951327>

- Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç araştırmaları dergisi, 1(2), 58-83.*
<https://www.gam.gov.tr/files/d3.pdf>
- Altay, N. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 41, 276-297.* <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.805054>
- Aydınalp, H. (2021). Birlikte yaşama kültürünün sosyolojik çerçevesi. M. Düzce & R. Akır (Ed.), *Birlikte yaşamamanın imkanı* (1. Baskı, s. 19-46). EskiYeni Yayınları.
- Aygün, E. (2013). *Türkiyede öteki kavramı ve birlikte yaşama kültürü: Alevi-Sünni ilişkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bakır, K. F., & Akcan, E. (2021). Hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan metinlerin çokkültürlü eğitim bağlamında incelenmesi. *TEBD, 19(2), 1323-1343.*
<https://doi.org/10.37217/tebd.970889>
- Bozkurt, B. & Aktaş, H. İ. (2020). Suriyeli öğrencilerin çok boyutlu sosyal değer algılarının incelenmesi. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 2(3), 63-76.*
<http://anadoluturkegitim.com/makale/3806>
- Bulger, S. M., Housner, L. D., & Lee, A. M. (2008). Curriculum alignment: A view from physical education teacher education. *Journal Of Physical Education, Recreation and Dance, 79(7), 44-49.* <https://doi.org/10.1080/07303084.2008.10598215>
- Bümen, N. T., Çakar, E., & Yıldız, D. G. (2014). Türkiye’de öğretim programına bağlılık ve bağlılığı etkileyen etkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14(1), 203-228.*
<https://doi.org/10.12738/estp.2014.1.2020>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem.
- Combes, B. P. Y. (2005). The United Nations decade of education for sustainable development (2005-2014): Learning to live together sustainably. *Applied Environmental Education and Communication, 4(3), 215-219.*
<https://doi.org/10.1080/15330150591004571>
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*.
- Çuhadar, B. (2017). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarında birlikte/bir arada yaşama kültürü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Demir, K. ve Demirhan İşcan, C. (2007, 15-17, Kasım). *Hayat bilgisi dersinde değerler ve değerler eğitimi* [Sözlü sunum]. 1. Ulusal İlköğretim Kongresi, Ankara, Türkiye
- Doğan, B., & Gülüşen, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki (6–8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 75-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45262/566899>
- Doğan, İ., & Oruç, Ş. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 91-115. <https://doi.org/10.53046/ijotem.1175532>
- Dündar, H. & Hareket, E. (2016). Türkiye’de ilköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının çocuk hakları açısından incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 85-103. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40504/485317>
- Escarbajal-Frutos, A., Izquierdo-Rus, T., Aznar-Diaz, I., & Caceres-Reche, M.P. (2019). Intercultural and Community Schools. Learning to Live together. Sustainability. 11(13):3734. <https://doi.org/10.3390/su11133734>
- Faiz, M. & Karasu-Avcı, E. (2018). 4.ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbyy/issue/38224/428604>
- Grau, R., & Garcia-Raga, L. (2017). Learning to live together: a challenge for schools located in contexts of social vulnerability. *Journal of Peace Education*, 14(2), 137-154. <https://doi.org/10.1080/17400201.2017.1291417>
- Gümüş, N. (2009). Osmanlı’da birlikte yaşama tecrübesi: Ermeniler örneği. *Milel ve Nihal* 6(2): 165-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milel/issue/10458/128039>
- Gündoğan, A. (2017). 2015 hayat bilgisi öğretim programının sosyal beceriler bağlamında incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 437-456. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/befdergi/issue/30012/310380>
- Güzel-Candan, D., & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21639/232578>
- Hatay-Uçar, F., & Çetinkaya S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oltu/issue/64381/900988>

- Hotaman, D. (2008). *Yeni ilköğretim programının kazandırmayı öngördüğü temel becerilerin öğretmen, veli ve öğrenci algıları doğrultusunda değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kallio, K. P. (2016). Topolojik evde birlikte yaşamak. *Uzay ve Kültür, 19(4)*, 373-389.
<https://doi.org/10.1177/1206331216631290>
- Karaca, M. (2012). Farklılaşma, bütünleşme ve birlikte yaşama üzerine. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*, 226-38.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/47947/606640>
- Kunduracı, N. (2015). İslam medeniyetinde birlikte yaşama kültürü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 34*. <https://doi.org/10.21560/spcd.07344>
- Marcen, M., & Morales, M. (2019). *Live together: does culture matter?. Review of Economics of the Household, 17*, 671-713. <https://doi.org/10.1007/s11150-018-9431-3>
- MEB. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: an Expanded Sourcebook (2nd ed)*. California: Sage Publications.
- Moodod, T. (2014). Multiculturalism, interculturalisms and the majority. *Journal of Moral Education, 43(3)*, 302–315. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240.2014.920308>
- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin kuşaklar arası değişimi: Ankara örneği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Narin, D. (2017). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programı'nın vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Nayır, F. & Karaman Kepenekci, Y. (2011). İlköğretim türkçe ders kitaplarında çocukların katılım hakları. *İlköğretim Online, 10(1)*, 160-168.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8593/106854>
- Öztürk, T., & Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6(1)*, 172-204.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/36482/413898>

- Parkhouse, H., Lu, C. Y., & Massaro, V. R. (2019). Multicultural education professional development: A review of the literature. *Review of Educational Research*, 89(3), 416-458. <https://doi.org/10.3102/0034654319840359>
- Pomar, M. I & Pinya, C. (2017). Learning to live together. The contribution of school. *The Curriculum Journal*, 28(2), 176-189. <https://doi.org/10.1080/09585176.2016.1275726>
- Saban, A., & Ersoy, A. (2017). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı Yayıncılık.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim türkçe ve matematik ders kitaplarını genel değerlendirme ölçeği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 49-54.
- Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 7(17). <https://doi.org/10.7275/z6fm-2e34>
- Şahin, M., & Eşici, H. (2020). Türkiye’de yaşayan suriyeli göçmenler ile türklerin birlikte yaşam kültürü: Değerler, fırsatlar, engeller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8(22), 72-99. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.647200>
- Tenekeci, M., & Dursun, H. (2019). 2018-2019 eğitim öğretim yılında 6. sınıflarda okutulan türkçe ders kitaplarına yönelik öğretmen görüşleri. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/51269/598952>
- Wise, A., Velayutham, S. (2009). Introduction: Multiculturalism and everyday life. A. Wise & S. Velayutham (Eds), *Everyday multiculturalism*. Palgrave Macmillan.
- Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(7), 849-858. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4838>
- Yorulmaz, A. (2010). *Birlikte yaşamının kültürlerarası / dinlerarası ilişkiler ve eğitim açısından doğurguları (Hatay örneği)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yüksel, S., & Taneri, A. (2020). Hayat bilgisi ders kitaplarının anahtar yetkinlikler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 185-209. <https://dx.doi.org/110.30855/gjes.2020.06.02.002>